

EGYSÉGES VILÁG — INTEGRÁLIS IRODALOM

A szlovének fiatal esztétája és kritikusa, Janko Kos esszé-sorozatát kezdett a Polja című novisztáji folyóirat szeptemberi számában „A mai irodalom távlatai” címen. Az első írás a világirodalom egységével foglalkozik. Ma, amikor a világ népei mindinkább az összefogás útjára lépnek, s egységre törekcszenek, feltétlenül szükséges az irodalom integrációja is.

Az irodalom fokozatosan kilép a lokális, regionális és nemzeti keretkből, a cél: a világirodalom, mondja Kos. Goethére hivatkozik, aki 1827-ben azt mondta Eckermann-nak, hogy a világirodalom korszakának a küszöbén állunk. A Kommunista Kiáltványt is idézi az esszéíró: „Egyes nemzetek szellemi termékei közkinccsé válnak... a nemzeti és helyi irodalmakból alakul a világirodalom...”

Felvetődik azonban a kérdés: hogyan lehetséges egységes világirodalom ma, amikor a világ két nagy politikai, katonai és gazdasági táborra oszlik? Ilyen körülmények között legfeljebb tömb-irodalomról beszélhetünk. A tömböknek, tudniillik, megvan a maguk irodalma, sőt stílusa is. A nyugati irodalomban a stílusok, irodalmi irányok és iskolák sokfélesége uralkodik. Kos szerint a mai nyugati, ún. modern irodalom alapvető irányzata és ismertető jele a nihilizmus. A nihilizmust filozófiai értelmében kell felfognunk, úgy ahogy Nietzsche és Heidegger használták ezt a kifejezést. Ez az egységes és általános érvényű alapirány háttérbe szorítja a formai kérdéseket, technikai különbségeket, mert átfogja az összes irányzatokat. A modern irodalom azonban nemcsak Nyugaton igyekszik integrációra, hanem a világirodalomban is.

Más a helyzet a keleti irodalomban. Itt tulajdonképpen csak egy irányzat létezik, csak egy irányzat lehetséges: a szocialista realizmus. Kos hangsúlyozza, hogy a szocialista realizmus egyeduralma ellenére a keleti tömb irodalmában is vannak, a felszín alatt, irodalmi irányok, ezeket azonban a szocialista realizmus igyekszik magába olvasztani, sőt magát tartja az egyetlen iránynak, amely a világirodalom egységét megvalósíthatja.

Ha így nézzük a dolgokat, elkerülhetetlenül az a benyomásunk, hogy mivel ez a két uralkodó irány egymással kibékíthetetlen, az egyedüli megoldás: a világ gazdasági, politikai és katonai felosztása mellett ismerjük el az irodalom felosztását is. Felöltik itt, persze, a megokoltság kérdése is, van-e joga egyik vagy másik felfogásnak, iránynak a kizárólagosságra.

Jugoszlávia a tömbönkívüliség álláspontját foglalja el az irodalomban is. A mai jugoszláv irodalomban megtaláljuk majdnem mindazokat az irányokat, amelyek a két tömb-irodalomban fennállnak: a modernizmus és a szocialista realizmus hívei mellett a naturalizmusnak, a 'kritikai realizmusnak, impresszionizmusnak, neoromantikának, expresszionizmusnak, verizmusnak stb. is vannak képviselői. A mi irodalmunk fejlődésére jellemző, hogy az említettek közül egy irányzat sem uralkodhat, nem kerekedhet a többi fölé, nem olaszthatja magába őket. A modernizmus a jugoszláv irodalomban, mondja Kos, inkább formái, mintsem tartalma révén uralkodott, a szocialista realizmusnak viszont ma nagyon csekély a szerepe és tekintélye nálunk, maradisága miatt nem alakulhat még önálló irányná sem. Ez az állapot természetes következménye Jugoszlávia nemzetközi helyzetének, ezért nem olvadhat bele a jugoszláv irodalom egyik tömb-irodalomba sem, Jugoszlávia irodalmának — épp úgy, mint minden nép irodalmának — az a jövője, hogy túlnőjön a nemzeti határokon, s beleolvadjon az egységes világirodalomba, amely tartalmában és formájában az integrális világ és ember egységes problematikáját fejezi ki.

AZ ÍRÓK ÉS A VILÁGÜR

*„Ez a dagály!... A tündöklő egen
Fönn jár a Hold és vonja, vonja lágyan
A halk hullámot fénylő magasában.
Egyszer csak húznak a fejemnél fogva,
— Mert legtöbb víz a hajfürthöz tapad —
És lebegek, mint egy szeráf-csapat.”*

Cyrano de Bergerac ezenfelül még hat módját tudta a világ-úrutazásnak. El is mondta őket — Rostand verseivel — Comte de Guiche-nek. A Hold-utazás gondolata azonban nemcsak itt merül fel Rostand drámájában, amely időben is közel áll az ember világ-úri útjához. Az eredeti lovag-költő is egyik regényében — már a XVII. században — útnak indítja az embereket a Föld ősi bolygójára. Ebben a században fedezte föl Kepler az űr igazi mechanikáját, megnyitva az utat a csillagok felé. De nemcsak a tudomány útjain közeledett a világmindenség felé, elbeszélést is írt, amelyben — álmában — a Holdra repült és szörnyűséges kígyókkal találkozott. Később a német Münchhausen báró — a füllentő báró — kapaszkodott föl a Holdba egy szörnyen szaporán növekedő növény szárán, Francis Godwins angol püspök meg egy olyan utazóról számolt be, aki szárnyas lények által vontatott járművön jutott el ugyanoda. A szintén angol Loofting az állatok nyelvén értő doktor Doolittle-t egy óriáslepke hátán küldte a Holdba, ezután pedig Wells a marslakókat hívta le a Földre. Jules Verne Utazás a Holdba című regénye csaknem száz évvel ezelőtt — 1865-ben — jelent meg. Verne hőseinek útiköltségeit az amerikai és az orosz kormány közösen viselték. Hold-rakétája Floridából indult útnak, csaknem pontosan arról a helyről, ahol a jelenlegi rakétakilövő kísérleti telepek vannak.

A Hold azonban nemcsak a realista és racionalista korunkhoz időben is közelálló írók fantáziáját foglalkoztatta. A régi mongoloknál, keltáknál, szemitáknál is találunk legendát arról, hogy a Holdat egy hatalmas vadállat üldözi, s lassanként fölfalja. Visszatértét — az újholdat — az élet győzelmeiként ünnepelték. A

holdistenek, akiknek tisztelete évszázadokon át élt az Eufrátesz és a Perzsa-öböl partjain, szarvakat viseltek, a félhold szimbólumát. A szumirok Nana nevű istene, a babiloni Szin, az egyiptomiak Apisza mind-mind Hold-istenség, s mint ilyenek, urai az egész világnak. Számptalan költői legenda és monda fűződik hozzájuk: aki a Holdon uralkodik, ura a Földnek is. Amikor azonban az ember már több tudással művelte földjét, a napistenek kerültek előtérbe, s a holdistenek kultusza gyengült. A Hold szimbólumai azonban — a szarv, a kígyó, a hajó — szerencsétlőz bálványok, talizmánok maradtak.

Verne és Wells után egyre kevesebb költői elemet tartalmaz a világúrutzással foglalkozó irodalom. A „science fiction” érdekes, izgalmas, és — jó üzlet íróik és kiadóik számára, azonban ezeknek az íróknak már nincs komoly mondanivalójuk az emberrel. Felületesen, egy kaptafára írják meg az elképzelt kalandokat. Száz meg száz ilyenfajta írás jelenik meg nyugaton és — újabban — keleten is. Az olyan veretű művek, mint az Aelita vagy Franz Werfel legutóbbi regénye, a Meg nem születettek csillaga, amelyekben mai, igazi írók foglalkoznak a világúrutzással, ritka madarak.

A múltban nagy írók írtak a világúrutzásról, manapság a tudósok dolga ez. A nagy írók inkább a legbensőbb emberi problémákat tárják föl, megelégszenek sokkal szűkebb keretű, számukra azonban változatlanul izgalmas történésekkel. Helyettük a tudósok igyekeznek behatolni a csillagok térségébe. A Hold csak addig csábította a műsákat, amíg elérhetetlennek látszott. Ma már biztos, hogy eljutunk a Holdra és a többi bolygóra. A legitokzatosabb, legkevésbé földerített táj: az ember érzésvilága lett. Oda, ebbe a világba még ma is csak a költői képzelet csodálatos úrhajója juthat el.

AZ ISTEN AZ EMBER SEGÍTSÉGÉRE SZORUL

Norman Podhoretz, a Partisan Review nyári számában részletes tanulmányt közöl Norman Mailerről, a fiatal amerikai írók egyik legtehetségesebbikéről, akit erősen ideológiai színezetű írásai kiemelnek nemzedéke soraiból, s akiben megvan „az a képesség, hogy önmagában lássa a történelem csataterét”. Ebbeli képességeiről és hajlamairól Mailer már első regényében (The Naked and the Dead) tanúságot tett, bemutatván a mai ember összetűzését két, egyformán leküzdhetetlen hatalommal: a természettel és a katonasággal. Reális képekben beszél a vereségről, a testi szenvedésekről, nem titkolja ellenszenvét az erőszakkal szemben, s kimutatja, hogy az amerikai liberalizmus képtelen választ adni a modern ember lelkét égető kérdésekre. A korán szerzett tapasztalatok közvetlen hangú kifejezése után, a marxizmushoz való közeledése idején Barbary Shore (Borbélyrakpart) címen regényt írt, amelyben a kommunista mozgalom aktivistái, „hívők és árulók”, egy FBI ügynök ellen küzdenek egy „kis tárgyért”, a forradalom fogadalmi jelvényéért, hogy végül is, rengeteg külső és belső vívódás után megtarthassák és megőrizhessék alkalmasabb időkre. Mivel nem tudott megbékülni a modern kommunizmus valóságával, „a tudományos narcizmus egyik kifejezési formájával, amit a XIX. századtól örököltünk”, az amerikai társadalmi rendszer elleni megbékíthetetlen lázadását a művészi félvilág területére viszi át, és bebizonyítva ennek a rétegnek a céltalanságát, az amerikai egzisz-

tencializmus szószólója lesz. Ezt a fordulatot fejezi ki a Deer Park (Szarvasok parkja) című regény. Színhelye Hollywood, hőse egy jampec, a társadalmi ellentétek szabályozója a szexualitás. Mailer kutatásai a társadalmi igazság és igazságosság után — írja Podhoretz, — új irányt vesznek, teológiai bonyodalmak felé fordulnak. Készülő új regényéről adott nyilatkozatában — ez, mint maga mondja — „hősökről és hímellékről, gyilkosokról és öngyilkosokról, az orgia nagymestereiről, perverz alakokról és szenvedélyes szeretőkről szól — azt vallja, hogy „az isten nem mindenható már, szüksége van az ember segítségére, hogy beteljesíthesse sorsát.” Ez a probléma — mondja Mailer, — olyan erkölcsi komplexumokat tartalmaz, amelyek sokkal érdekesebbek minden eddigi regény tartalmánál.

HASZNOS-E AZ ÍRÓISKOLA?

Az idén diplomált első nemzedéke a keletnémet Irodalmi Intézetnek, amelynek az a feladata, hogy három évi rendszeres tanulmánnyal új irodalmi kádert neveljen. A müncheni Komma Klub meghívására három diplomált író ellátogatott Nyugat-Németországba és beszámolt tapasztalatairól ottani kartársainak. Az elhangzottakat Karl Ude ismertette és kommentálta a *Welt und Wort* augusztusi számában. Írásából megtudjuk, hogy a lipcsei akadémián az oktatás egyrészt előadásokból (irodalomtörténet, szociológia, történelem stb.), másrészt úgynevezett „alkotó szemináriumok”-ból áll. Az akadémiára csak azt veszik fel, aki kitűnt a fiatal munkásírók valamelyik klubjában, ajánlólevelet kapott valamely szakegyesülettől, s fel tud mutatni egy nyomtatásban megjelent vagy még nem közölt művet, amely meggyőzi a felvételi bizottságot a jelölt tehetségéről. Az Akadémián a Német Demokratikus Köztársaság kipróbált, idősebb írói adnak elő. Évente csak harminc hallgatót vesznek fel. Az elsőéveseknek sokat kell dolgozniuk ismereteik gyarapításán, a későbbi két évben azonban már több időt hagynak a hallgatóknak az önálló, szabad alkotásra.

A három diplomás író, aki ezeket az adatokat közölte — Ude szerint, rokonszemes szerénységgel —, 1921-ben, 1922-ben és 1928-ban született. Az első elmondta, hogy az iskolába való beiratkozása előtt csak nagyritkán írt, a második pedig kijelentette, hogy 1953-ig egyáltalán nem olvasott. Fel is olvastak alkotásaiból a Komma Klub közönségének: ketten prózát, a harmadik verseket. A bemutatott költészet — írja Ude — természetrajzi volt (a nyírfákról mint a „szerelem daloló útmutatói”-ról szöveg) és *urbofil* (Leipzigről szöveg, „arról a városról, amely lehetővé tette, hogy fölcsoperedjek”). A prózai művek háborús témákat tárgyaltak; a háború befejezését a szerzők, nyilván, nagyon mélyen átélték. Az elsőben a Hitlerjugend egyik tagja meg akar ölni egy német kommunistát, aki átszökött az oroszokhoz, de a szökevény apai magatartásával megnyeri saját eszméjének. A másodikban egy sebesült német és egy sebesült orosz katona fekszik egymás mellett; míg a német (maga a szerző) a hölderlini költészetben alapuló filozófiai idealizmusának kudarcáról elmélkedik, az orosz „becsületesen”, szó nélkül meghal, magához ölelve a csillagos kokárdát.

Ez az elbeszélés — Ude azt állítja róla, hogy jól van megírva — azzal a tanulással fejeződik be, hogy „amit magunkban megtanultunk, az sorsdöntő”.

Természetes, hogy ennek a kis vendégszereplésnek a csipkelődő vita volt a legélénkebb része. A nyugatiak kihívó kérdéseket tettek fel a megrendelésről és a cenzuráról, a vendégek pedig méltóságteljesen válaszoltak, feleleteikben felhasználva ezt a kínai közmondást is: „Ne hímezz virágokat selyemre, hanem vigyél szemet a fázó embereknek”. Epésen vitáztak arról is, hogy hasznos-e az íróiskola. Hans Rehfish békítette ki némileg a vitázókat. Elmondta, hogy ugyanilyen iskolát végzett ő is, csak nem Kelet-Németországban, hanem Amerikában. Nagyon szidta azt az intézményt, ez aztán mind a két tábornak elfogadható volt.

EMLÉKEZÉS SCOTT FITZGERALDRA

A *Monat* augusztusi számában Dwight Taylor megemlékezik Scott Fitzgerald amerikai íróról és publicistáról. Mindenekelőtt elmondja, milyen körülmények közt ismerkedett meg az „elvezett nemzedék”-nek ezzel a legjellegzetesebb képviselőjével: New Yorkban, a huszas esztendőkből, amikor az amerikai értelmiség az atonális zenéért és a svéd balettért lelkesedett, a hazai életkörülményekkel való elégedetlenségüket pedig végtelen éjszakai beszélgetésekben fejezték ki. Egyik ilyen társalgásnak Taylor lakása volt a színhelye; a hangulat tetőfokán Fitzgerald felesége, Zelma a szoba kellős közepén vetkőzni kezdett, mire Scott teljes nyugalommal fürdőt kért részére, az bizonyosan megnyugtatja majd. A következő jelenet már Hollywoodban játszódik le, ahol Taylor forgatókönyv-írást vállalt. Fitzgerald itt még híres írónak jelenik meg, de személyi boldogságát már kikezdték a gondok. Zelma ideggyógyintézetben van, s férjének sok pénzre van szüksége, hogy őt gyógyíttathassa, lányát pedig elsőrendűen iskoláztathassa. Kénytelen triviális forgatókönyveken dolgozni. Egészségi állapota sem jó, lemondott ugyan a szeszről, de bizonytalan, hogy kitart-e elhatározása mellett. A fordulat egy fogadáson történik, Irving Thalberg és Norma Shearer villájában. Mind a két író a meghívottak közt van, s nem válnak el egymástól, mert úgy érzik, hogy együttesen könnyebben ellenállnak a filmszallagok ideges ragyogásának és bosszantó póffeszkedésének. Taylor egy pillanatra elveszti szeme elől Fitzgeraldot; s amikor újra rátalál, már részeg, fékezhetetlen, mindenáron el akar énekelni a társaságnak egy dalt. Ramon Novarro ül a zongorához, s a vendégektől körülvevett Fitzgerald egy dalt rögtönöz a kutyáról, amely — Amerikában — „az ember legjobb barátja”. A közönség jóindulatú csodálkozással fogadja a váratlan attrakciót, de amikor Fitzgerald, akiben a szesz elnyomta a szellemességet, unosuntalan ugyanazokat a verssorokat ismétli, a vendégek hangosan méltatlankodnak. A fogadás Fitzgerald társadalmi bukását eredményezi. két hét múlva elbocsátják a Metro-Goldwin-Mayer vállalatból. Ez az amerikai bohémvilágra és az üzleti mecénások iránta való viszonyára jellemző kis eset az epilógusban kapta meg a maga jelentőségét, abban az elbeszélésben ugyanis, amelyet Fitzgerald ennek az eseménynek a hatására valamivel később megírt. Az elbeszélésben a társadalombíráló éles szemével lát mindent: a fogadás csillogását, a rothadó tékozlás légkörét, a két barát érzelmét, a kutyáról szóló dalt, amire egyikük — részeg elkeseredésében —

fölbátorodott s amivel szégyent vallott. Csak megváltoztatta a szerepeket: ügyetlen énekesében lehetetlen föl nem ismerni Taylor-t, a másikban pedig, a gondolkodó szemlélőben, őt.

Írása végén Taylor felhívja az olvasó figyelmét Fitzgerald *Enyhe az éjszaka* című legsikerültebb művének befejezésére. Itt Diver arról elmélkedik, hogy bizonyára boldog lenne, ha leküzdhetné azt a szükségletét, hogy olyanná változzék, amilyenek a hozzá közel álló emberek. Fitzgerald alkotásának titka is — Taylor véleménye szerint — ebben a szükségletben rejlik, amely a vétkesség komplexumának tagadhatatlan megnyilvánulása. Lényegében — írja Taylor —, a zilált huszas évek irodalmának nagy képviselője csak egy „*gyermek volt, aki egy óriási szobában, teljesen egyedül, polonaise-t táncol a székekkel, titokban pedig azt reméli, hogy mindegyiken ülni fog, mielőtt a zene örökre elhalik!*”.

KAPUNYITÁS PÁRIZSBAN

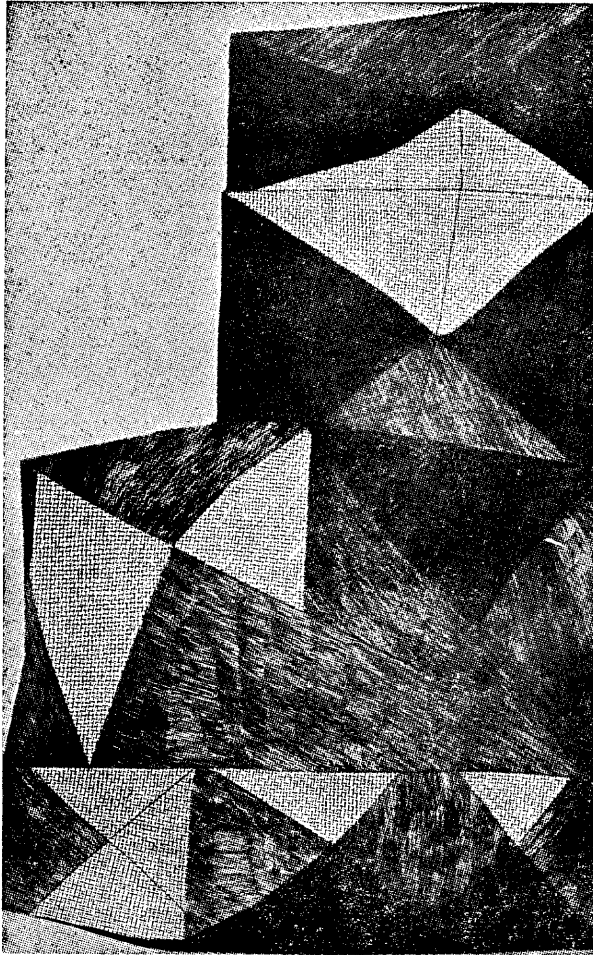
Az irodalmi szárnypróbálgatások és műfordítások nyári pangása után két ragyogó név adott jelt a kapunyitásra: szeptemberben Alain Robbe-Grillet és Sartre neve uralkodik Párizs irodalmi életében (Françoise Sagan mellett, akinek negyedik regényéről már írtunk). Sartre *Les séquestrés d'Altona* (Altona foglyai) című új színdarabjáról már a próbák alatt sokat írtak a lapok, most pedig, a Théâtre de la Renaissance-ban lezajlott bemutató után Jaques Lemarchand a Figaro Littéraire októberi számában arról akarja meggyőzni olvasóit, hogy ez Sartre legmegragadóbb színdarabja. A siker biztos, de — teszi hozzá a kritikus, — nem lesz tartós. A színdarab nem érzelmi tapasztalatok alapján keletkezett, hanem írói laboratóriumban jött létre, s mint minden laboratóriumi termék, ez sem mentes a mutatvány-íztől. Már pedig a mutatványok hatásosak ugyan, de kérészéletűek.

Az Altona foglyai bemutatásának idejét — az algeri erkölcsi és anyagi katasztrófa elfeledtetésére — jól választották meg. A színdarab tartalma: egy volt SS-katona nem akar részt venni a vereségben, egy pajtában rejtőzködik, mindentől és mindenkitől elszigetelten, csak saját vérfertőző hűgával és dölyfös apjával tart fenn kapcsolatokat, s végül velük együtt öngyilkos lesz. A színdarab cselekménye tehát sztatikus és demonstratív. Az izgalom forrásai a részletek, amelyeket a szerző, a hatásvadászó színpadi technika minden fogását igénybevéve, emel ki, összekeverve a valóságot az irreálissal. Új műszót is talált ehhez a színdarabhoz: a crabe (tengeri pók) szót, ez ebben a színdarabban körülbelül azt jelenti, amit a Csukott ajtóknak a „többiek” szó.

Alain Robbe-Grillet *Dans le labyrinthe* (Labirintusban) című könyve viszont „költői regény”, ha ugyan ezzel a kifejezéssel meg lehet határozni az elbeszélő művészetnek azt a modern formáját, amely André Rousseau megállapítása szerint „fölhígítja, az érzések és a képzelet között himbálja a valóságot, s az idő és a tér is csak játék benne”. A könyv iskolapéldája ennek a törekvésnek: az időt nem jelzi dátum, s nincs is folytonossága, csak „egymást váltó pillanatokból áll, a jelen semmiben sem különbözik a múltbeli emlékektől vagy pedig a jövő meglátásától”. A tér mindössze néhány szűk színpadi jelenet keretei közé szorul: egy utcába, amelyre hó hullik, egy kávéházra, egy folyosóra, egy magányos szobára. Hogy az elvonatkoztatás még teljesebb legyen: a kávéházi terem kezdetben csak egy rézkarc, egy bekeretezett kép az említett magányos szoba falán — az egész regényt úgy is

el lehet képzelni, mint egy embernek (a szerzőnek) látomását, aki ebben a szobában, a rézkarc előtt ül, mialatt az utcán esik a hó, s a könyv elején és végén valóban maga veszi át a szót. A könyv meséje valóban rendkívül egyszerű: egy megvert hadsereg egyik katonája egy ismeretlen városban menedéket keres, hogy kipehenje magát és ápolassa sebeit, egy házat, amelyben valami csomagot kell átadnia, s végül az ellenséges hadsereg elfogja és kivégzi.

Nem meglepő, hogy Alain Robbe-Grillet, az „új francia regény” egyik élharcosa, a végtelenségig ki tudta aknázni a lélekkutatás modern módszereit egy ilyen kevés korlátot jelentő fabulában, mindezt azonban — panaszkodik Rousseau, — olyan túlzott tudományos becsvágygal csinálta, hogy teljesen sutbavágta miatta az irodalom szabályait, és szerfölött ösztövért könyvet írt. Robbe-Grillet a mozgalom egyik szélsőséges képviselője ugyan — állapítja meg Rousseau, — de éppen ezért kedvező alkalmat nyújt, hogy megvizsgáljuk és bemutassuk a mozgató erejétől már régen megfosztott mozgalom gépezetét.

Henri-Georges Adam:

Part, homok és víz, 1957.